

ISSN: 2587-2532 | e-ISSN: 2587 1862
<http://www.filistin.org>

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
Sayı: 3 (Yaz 2018)

Yayın Geliř Tarihi: 14.06.2018
Yayına Kabul Tarihi: 24.07.2018

BPS- Bulletin of Palestine Studies
Issue: 3 (Summer 2018)

Submission Date: 14.06.2018
Acceptance Date: 24.07.2018

Pierre Belon du Mans'ın Filistin Seyahati ve Bitkibilim Tarihi Açısından Önemi

Elif ÇELİK / <https://orcid.org/0000-0003-1520-5976>

Mustafa YAVUZ / <https://orcid.org/0000-0002-7797-8459>

Bu makaleye atıf için: Elif Çelik ve Mustafa Yavuz, "Pierre Belon du Mans'ın Filistin Seyahati ve Bitkibilim Tarihi Açısından Önemi, " *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 3 (2018): 65-80.

To cite this article: Elif Çelik and Mustafa Yavuz, "Pierre Belon du Mans'ın Filistin Seyahati ve Bitkibilim Tarihi Açısından Önemi," *Bulletin of Palestine Studies*, no. 3 (2018): 65-80.

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
BPS- Bulletin of Palestine Studies
Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS | SCIENTIFIC INDEXING | CEEOL | DRJI | İSAM

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Pierre Belon du Mans'ın Filistin Seyahati ve Bitkibilim Tarihi Açısından Önemi***

Öz: Fransa, 1500'lü yılların ilk yarısının sonunda Osmanlı Devleti ile ilişkilerini kâğıt üzerinde de netleştirmek ve tıpkı Venedik gibi Osmanlı'dan bazı imtiyazlar kazanmak ister. 1547 yılında Fransa Kralı I. François'nun emri ile Büyükelçi Gabriel d'Aramon ve maiyeti Osmanlı topraklarına bir seyahat düzenlerler. Söz konusu elçilik heyetinde çeşitli bilim insanları ve gezginler de yer almaktadır. Rönesans etkisiyle de bilimle uğraşmanın bir ihtiyaç olduğuna inanan Pierre Belon du Mans, d'Aramon'un bu heyeti ile doğuya seyahat etmiştir. Belon, Levant bölgesinden ve Anadolu'dan geçerek ulaştığı Filistin topraklarından edindiği botanik ve zooloji üzerine bilgilerle, doğa gözlemlerine bugün de rağbet edilen katkılarda bulunmuştur. Bu çalışmada, seyahatin özellikle Filistin bölgesini içeren kısmı ele alınmış burada yaptığı gözlem ve tespitler için ise *Les Observations* (Gözlemler) adını verdiği eserine başvurulmuştur. Bitki isimleri, Belon'un verdiği terminoloji ve İsrail Florası analiz edilerek, çoğunlukla tür seviyesinde, günümüz bitkibilim adlandırma kurallarında esas olduğu şekilde müellifleri ile birlikte verilmiştir. Tür isimleri tespit edilemeyen bitkilerin isimleriyle cins seviyesinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Pierre Belon, d'Aramon, Bitkibilim Tarihi, Flora

Pierre Belon du Mans's Journey to Palestine and its Significance for the History of Botany

Abstract: By the end of the sixteenth century France desired to settle its relations with the Ottoman Empire and to gain some privileges like Venice had done. In 1547, François I of France ordered Ambassador Gabriel d'Aramon and his retinue to arrange a journey into the Ottoman lands. The embassy delegation also included various naturalists, physicians and travelers. Pierre Belon du Mans, who believed under the influence of the Renaissance that it was necessary to preoccupy oneself with "science," travelled east with the delegation of d'Aramon. Belon contributed to the observation of nature through the information on botany and zoology that he collected in Palestine, Anatolia and the Levant. This study deals specifically with the part on Palestine, and the comments and observations Belon made here are gathered from his *Les Observations*. Plant names are generally given at the species level, in conformance with the contemporary botanical nomenclature, following analyses of the terminology given by Belon and in light of what is known today about the flora of Israel. On the other hand, the names of the plants whose names have proved impossible to identify at the species level are given at the genus-level.

Keywords: Jerusalem, Pierre Belon, d'Aramon, History of Botany, Flora

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, n.eelifc@gmail.com

**Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü, mustafay007@gmail.com

*** Pierre Belon'un orijinal eserinden ilgili kısımların çevirisine yaptığı katkılardan dolayı Aylin Külahç'ya teşekkürü bir borç biliriz.

Giriş

İnsanoğlu yeryüzüne ayak bastığından bu yana, gerek gıda temini için, gerek barınak malzemesi, gerek de hastalıklarda kullanacağı basit ya da bileşik ilaçların üretimi için mütemadiyen bitkilerden faydalanmıştır. Bitkilerin bu türlü kullanımlarının bilgisi nesilden nesile düzenli veya düzensiz aktarılmış olsa da daha çok teknik¹ hüviyet yani zanaat özelliği gösterdiğinden bir bilim sayılmaz. Dolayısıyla, *botanik*² (bitkibilim) tarihi, Aristoteles'in öğrencisi ve halefi Theophrastos ile başlatılır³. Elbette ki Theophrastos'tan bu yana, bitkibilim, -diğer bilimlerde de vaki olduğu üzere- yerinde saymamış, içerdiği bilgi miktarı sürekli artmış, bu bilgilerin bağlı bulunduğu metafizik kökler ya da kavramsal çerçeveler zaman içinde dönüşüm geçirerek farklılaşmıştır. Binlerce yılın sonunda, insan ve bitkiler arasında, ilkinin ikincisini türlü ihtiyaçları için hesaplı hesapsız kullandığı zahiren tek taraflı fayda sağlayan bir ilişki ortaya çıkmıştır. Gerçekte ise durum biraz daha farklıdır. Zira insanoğlu, hangi maksatla olursa olsun ilgisini çeken bitkilerin ekim dikimini yapmak suretiyle onların üreyip yayılmalarına ve de diğer bitki türleri üzerine baskın olmalarına imkân tanımıştır.

Bitkibilim tarihine hızlıca bir göz atıldığında, bilginin daha hızlı ve daha ekonomik dolaşmasını sağlayan matbaanın kullanımı, dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Bitkileri konu alan kitapların matbaada basımı XVI. yüzyılda ivme kazanmıştır. Bir yandan pek çok özgün eser telif edilirken bir yandan da bu eserler farklı Avrupa dillerine tercüme edilir ve basılırlar. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu yüzyıl aynı zamanda bir "bitkibilim yüzyılı"dır ve özellikle bitkibilim açısından bu yüzyılın ortasında, Avrupa'da daha önce görülmemiş bir bilimsel hareket görülür.

Avrupa'nın Rönesans ile aydınlanma yaşadığı zaman dilimi, hemen doğusunda yer alan ve hızla yükselmeye başlamış Osmanlı Devleti'ne giderek artan düzeyde merak duyduğu dönemdi. Eş zamanlı olarak gelişen bu merak ve ilgi, hem bir siyasi devlet hem de bünyesinde barındırdığı bilimsel, kültürel, sanatsal ve toplumsal özelliklerin Avrupa'dan farklı olması sebebiyle, birçok kimseyi Osmanlı Coğrafyası diyebileceğimiz mekânlara doğru çekiyordu. Fakat sadece merak barındıran olgular için seyahat edenlerin yanı sıra resmi görev arz eden elçilik heyetleri ile beraber gelen kişiler de bulunmaktaydı.

On altıncı yüzyılın bitkibilimindeki bu hareketlilik, aynı zaman diliminde görülen siyasi hareketliliğe paraleldir. İngiltere tahtında VIII. Henry, Fransa'da I. François, İspanya - Almanya'da V. Charles (Şarlken), Osmanlı tahtında Kanuni Sultan Süleyman bulunmaktadır. Katoliklerin lideri III. Paulus (1534-1549) ve halefi III. Julius'tur (1549-1550). Bu siyasi figürlerin yanı sıra, Martin Luther'in ve Protestanlığın ortaya çıkması, hem o dönemi hem de bir takım sonuçları itibarı ile günümüzü etkilemiştir. Tam da böyle bir dönemde, Fransa Kralı tarafından Osmanlı

¹ Antik Yunanca'daki τεχνη.

² Bu makalede *botanik* kelimesi yerine *bitkibilim* kelimesini kullanmayı tercih edeceğiz.

³ Alan Morton, *History of Botanical Science: An Account of Development of Botany from Ancient Times to the Present Day* (London: Academic Press, 1981), 29-43.

hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a elçi olarak gönderilen heyette bir isim dikkat çekmektedir: *Pierre Belon du Mans*.

Pierre Belon du Mans

Fransız asıllı tabip ve tabiat bilgini, Pierre Belon du Mans, 1517'de Soultière'de doğar. Fransa'nın bugün Sarthe bölgesinde bulunan Mans yöresinden olduğu için, *du Mans* nisbesiyle bilinir. Hayatı hakkında çok ayrıntılı bilgiler bulunmasa da eğitimi ve eserleri hakkında birtakım bilgilere ulaşılabilmektedir. Belon, 1540 ve 1541 yıllarında Wittenberg Üniversitesi'nde öğrenimine devam ederken pek çok farmakopenin⁴ yazarı, Alman asıllı tabip, meşhur bitkibilimci Valerius Cordus'tan ders almıştır.⁵ Burada Dioscorides ve Galen'in basit ilaçlardan bitkiler üzerine verdikleri eserler ve bunların yorumları hakkında tecrübe kazanmıştır.⁶ Hocası Cordus'u Roma seyahatinde izler ve Venedik bahçelerinde, Padova, Milano ve Kuzey İtalya göllerinde bitki incelemeleri yapar. Böylece eczacılık, bitkibilim ve tıbbi bitkiler konularında eğitimi tamamlamıştır. Bu eğitimin, daha sonra hem kendisinin yapacağı seyahat sırasında bitkileri gözlemlemesindeki etkisi büyük olacaktır hem de bu sayede kraliyet tarafından himaye edilecektir⁷. Wittenberg'de eğitim görmesi bile bir Luterici protestan olarak damgalanmasına yol açmak üzereyken, birdenbire Clermont Psikoposu Tournon Kardinali François'nun yanında eczacı olarak göreve başlar (1542). Bundan sonraki kariyerini özellikle siyasi destekleyicilerine borçlu olan Belon, Kardinal François ile birçok diplomatik sefere katılır. Başta V. Charles (Şarlken) sarayı olmak üzere Almanya'da çeşitli görevlerde bulunur⁸. Dönüşünde yeniden, artık kraliyet bakanı olan Kardinal de Tournon'un hizmetine girer; bu görevdeyken sık sık kraliyet saraylarında bulunup hükümdarın o devrin bilinen dünyasından derlemiş olduğu görülmeğe değer hayvan ve bitki koleksiyonlarını hayranlıkla seyrederek. Kraliyet himayesi sayesinde Fransa'da istediği yerde bitkileri ve hayvanları gözlemleme imkânı bulmuş ve çalışmalarını bu yönde ilerletmiştir⁹. İşte tam bu sırada Belon, bitkilerin eski ve yeni adlarını içeren bir liste yapmayı kafasına koyar.

⁴ Farmakope terimi için bkz. Türk Dil Kurumu (TDK): İlaç üretiminde kullanılan etkin ve yardımcı maddelerin nitel ve nicel çözümleme yöntemlerinin yer aldığı yasal ve bilimsel olarak uyulması gereken ulusal ve uluslararası kuralları ve yöntemleri içeren resmî kitap.

⁵ Theodor Husemann, "Cordus, Valerius," *Allgemeine Deutsche Biographie* 4 (1876): 479-480.

⁶ Jean-Pierre Tricott, 'Le Voyage en 1547 a Stamboul du medecin naturaliste Pierre Belon du Mans' *Histoire Des Sciences Médicales* 2 (2004): 192.

⁷ W. Gudger, "The Five Great Naturalists of the Sixteenth Century: Belon, Rondelet, Salviani, Gessner and Aldrovandi: A Chapter in the History of Ichthyology," *ISIS* 22 (1934): 26-28.

⁸ Edouard Morren, *A la memoire de Pierre Belon, du Mans, (1517-1564)* (Liege: A la direction générale Boverie, 1885), 6-8.

⁹ Serge Sauneron, *Voyage en Egypte de Pierre Belon du Mans 1547* (Caire: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1970), I-V.

1546 tarihinde Fransa Kralı I. François, Gabriel d'Aramon'u büyükelçi tayin ederek bir heyet ile Osmanlı Devleti'ne, kendilerinin Büyük Senyör¹⁰ olarak andıkları Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna yollama kararı alır. Bu heyetle birlikte yaptığı seyahatin özellikle bitkibilimsel yönünü inceleyeceğimiz doğa bilimcisi ve eczacı Pierre Belon du Mans da yer almaktadır. Bu yolculuk Belon'un tüm yaşamını ve yazarlık kariyerini etkileyecektir.

Belon, çalışmaları ve birikimi sebebiyle de Kral tarafından oluşturulan ve bünyesinde seyyah, bilim adamı vb. gibi farklı vasıfta kimseler bulunan elçilik heyetine dâhil edilmiştir. Heyetteki görevi, Osmanlı coğrafyasının doğasını, bitki ve hayvanlarını yerinde incelemek olan Pierre Belon, özellikle Levant'ın daha önce keşfedilmemiş botanik ve zoolojik biyoçeşitliliği üzerinde gözlemler yapma fırsatı elde etmiştir.

Fransa tarafından Osmanlı Devleti'ne böyle bir heyetin gönderilmesindeki siyasi amaç, dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'dan Venedik'in sahip olduğu Osmanlı sularında istediği gibi gezmek ve ticaret yapmak ayrıcalığından faydalanmak ve bir imtiyaz sahibi olmaktır.¹¹ İşte Pierre Belon da bu siyasi amacın yanında, bir şekilde kendi keşfettiği ve not alarak gözlemlerine göre betimlediği tıbbi bitkiler tekelini ve ecza sirkülasyonunu Avrupa'ya özgürce aktarmak istemiştir.

Pierre Belon 1547-1549 arası yaptığı bu yolculuğun seyahat ve gözlem kısımlarını kaleme aldığı iki ayrı kısmı kitaplaştırmış ve himayesi altında bulunduğu Tournon Kardinali'ne atfetmiştir. Seyahatinden döndükten sonra tıp eğitimi de alan Belon 1564 yılında nedeni bilinmeyen bir şekilde Paris yakınlarında bir ormanda ölü olarak bulunmuştur.¹²

Doğu Seyahati

On altıncı yüzyılda iki önemli gücün yani Fransa ve Osmanlı Devleti'nin bir araya gelmesinin sebeplerinden biri de Venedik'in yukarıda değindiğimiz çeşitli imtiyazları elinde bulundurmasıdır. Bunun yanı sıra bir de "Büyük Senyör" yani Sultan himayesinde bulunan Türkiye ve Doğu'nun diğer bölgeleri birçok kişinin merakını celp etmekteydi. Doğu'ya gelmek her seyyahın arzusu olmakta birlikte, bu arzu kimilerinde cesaret kimilerinde ise cesaretsizlik kisvesi altında ortaya çıkmaktaydı. Bunun sebebi doğunun bilinmeyenlerine duyulan aşırı meraktan kaynaklanmaktaydı. Bunlarla beraber böyle bir seyahat, Doğu'ya gidecek bir elçi heyetinin himayesi altında daha da kolaylaşır ve Pierre Belon gibi bilim insanlarının gelmesi ve gözlemlerini rahatça gerçekleştirmesi gibi imkânlar ortaya çıkar. İşte

¹⁰ Dönemin batılı kaynaklarında Osmanlı Sultanları için bu gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bkz. Jean Chesneau, *Le voyage de Monsieur d'Aramon: Ambassadeur Pour le Roy en Levant*, ed. Ernest Leroux (Paris: 1887), 1; Türkçesi için bkz. Jean Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi: Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu- Mezopotamya*, çev. Işıl Erverdi (İstanbul: Dergah Yayınları, 2012).

¹¹ Jean-Pierre Tricott, *Le Voyage en 1547*, 92.

¹² Zeki Tez, *Biyolojinin Kültürel Tarihi* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2008), 85-90.

Belon'un buradaki şansı, gezilerinin ve gözlemlerinin diplomatik vazifeler ile şekillenmesi ve himaye edilmesi olmuştur.

1546 yılında başlayan seyahatin güzergâhı oldukça geniştir. Önce d'Aramon ile beraber Korfu, Zante, Limni ve İstanbul'a gelirler¹³. Belon, burada Ayasofya'yı görür görmez hayran kaldığını¹⁴ ve bu yapının Roma'da bulunan Pantheon'dan bile üstün olduğunu belirtir.¹⁵ Elçilik heyetinin geldiği 1547'de Kanuni Sultan Süleyman İran seferine çıkmaktadır. Bu sebeple Elçi d'Aramon ve heyeti de orduyu izleyerek İstanbul'dan Anadolu içlerine doğru yol almaya başlamıştır. Elçi d'Aramon'un seyahatini kaleme alan Jean Chesneau, Sultan'ın ordusunun Haziran ayında Erzurum civarında konakladıklarını ve onların bu sırada orduya katıldıklarını raporunda zikretmiştir.¹⁶

Pierre Belon, 1547'nin Ağustos'unda heyetten ayrılıp, Jean de Fumel eşliğinde Mısır'a ve ardından Kutsal Topraklara¹⁷ seyahat eder. Gidiş güzergâhı deniz yolu ile İskenderiye ve Kahire şeklindedir. İki gezgin Mısır'dan Filistin'e doğru yayan olarak yola çıkarlar, on gün sonra Belon için yeni bir araştırma alanı olan Kutsal Topraklara varırlar. Belon, metninde daima yaptığı gibi çağdaş bilgileri eski metinlerdeki verilerle kıyaslayıp canlı çeşitlerini ve kullanım biçimlerini de kaydeder. Kudüs, Celile, Nasıra, Beytüllahim ve Eriha gibi kentler onu heyecanlandırır. Burada Gazze ve Rama'da (Ramallah) vakit geçirerek tekrar Anadolu'ya dönerler. Anadolu'da iken Carcha diye bahsettiği (Afyon)Karahisar'da vakit geçirmiş burada Türklerin adetlerini ve yaşamlarını çokça gözlemeleme fırsatı bulmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki, bir heyet himayesindeki bu seyahatte Osmanlı topraklarında da kesinlikle yalnız değildirler. Yaklaşık yirmi kadar yeniçeri koruması altında, kervansaraylarda konaklayarak gitmektedirler.¹⁸ Bu imkânlar sayesinde Belon, sahip olduğu uçsuz bucaksız bir merak algısıyla eserlerini oluşturmaya fayda sağlayan gözlemlerini yapmaya fırsat bulur.

Belon'un Osmanlı topraklarındaki bitkiler, hayvanlar ve arkeolojik kalıntılar üzerindeki gözlemlerini ele aldığı ve 1553'te yayımladığı eseri bu alanlara oldukça açıklık geçirmiştir diyebiliriz¹⁹. Çünkü Osmanlı topraklarında bulunan fauna ve flora elemanları yani belli bir bölgede yaşayan bitki ve hayvan topluluklarına dair yaptığı gözlemleri, o zamana kadar yapılmış en iyi çalışmalardan biri olma özelliğine

¹³ David Thomas, John Chesworth, Andrew Newman, Douglas Pratt ve Stanislaw Grodz, *Christian-Muslim Relations: a Bibliographical History*, vol. 6: *Western Europe (1500-1600)* (Boston: Brill, 2014), 706.

¹⁴ Pierre Belon, *Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays étrangers* (Paris, 1588), 162-163.

¹⁵ Sema Çiğdemoglu, "Ortaçağ, XVI, XVII, XVIII ve XIX'uncu yüzyıllarda Fransız Seyyahlarına Kısa Bir Bakış," *DTCF Dergisi* 38 (1998): 106.

¹⁶ D. Clarence Rouillar, *The Turks in French History* (Paris, 1938), 124. Ayrıca bkz. Jean Chesneau, *Le Voyage de Monsieur d'Aramon: Ambassadeur Pour le Roy en Levant* (Paris: Ernest Leroux, 1887).

¹⁷ Yahudiye olarak bilinen bu bölgeyi, eserinde *Judée* ya da *Judée* olarak belirtmektedir.

¹⁸ Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları* (Ankara: Tübitak Yayınları, 2004), 6.

¹⁹ Bkz. makalenin sonunda yer alan Şekil 1.

sahiptir. İşte bu gözlemlerini yazdığı kitabı da başta da bahsettiğimiz gibi himayesinde bulunduğu Kardinal de Tournon'a atfetmiştir.

Seyahatnamenin Bilimsel Yönü ve Gözlemler

Bu çalışmada, Belon'un kısaca *Les Observations* diye bilinen eserinin 1588 tarihli Fransızca matbu nüshası esas alınmıştır. Eser 3 kısımdan²⁰ müteşekkil olup, her kısım altında bölüm başlıkları yer almaktadır. Çalışmamızda yer verilen bölümler, doğrudan 1588 tarihli matbu nüshadan sırasıyla alınacak olup, her bölümde Belon tarafından bahsedilen bitkilerin isimleri, günümüz bitkibilim kurallarına uygun olarak verilecektir. Bölümlerin tam birer tercümesi bu çalışmaya eklenmemiş, onun yerine, Fransızcadan tercüme edilen metinler italik olarak verilmiştir.

Pierre Belon, seyahat ettiği yerlerde kültürel olgulara özellikle de kendi kültüründen farklı gelenlere dikkat çekmenin yanı sıra İstanbul, Kahire ve Şam gibi büyük şehirlerde gördüğü ecza ve baharat dükkânlarını tasvir etmiş burada bulunan drogları (doğal kaynaklı ilaç hammaddesi) not etmiştir. Düzenli bir gözleme dayalı olarak gezdiği coğrafyadan tuttuğu flora ve fauna tasnif notlarından hepsini değilse de bazılarını resmederek eserine dahil etmiştir.²¹ Toplamda 44 tane olan bu resimlerden 21 tanesi hayvanbilim alanında, 12 tanesi de bitkibilim alanında ele alınabilecek elemanlara ait çizimlerdir.²² Bu çizimlere Türkçe'de *Sinameki* (Ar. سنا مكي), bitkibilim tarihinde *Senna Mekki* olarak bilinen ağaç örnek olarak verilebilir²³. Günümüz bitkibilim sistematikindeki Latince adı "*Senna surattensis* (Burm. f.) H. S. Irwin & Barneby" olan bu bitki, Belon'un eserinde Caşier olarak geçer. Belon, bu ağacın Kahire'de özellikle Nil havzasında çokça bulunduğunu da kaydeder²⁴. *Sinameki*, halen Mısır florasında kayıtlıdır ve Kahire'de Nil boyunca doğal olarak yetişmektedir.

Belon bu tür sınıflandırmalardan bahsettikten sonra Türkler arasında yaygın olan ilginç inanışları da not etmiş bunu yaparken tarafsızlığını korumuştur²⁵, ancak seyahatnamesinin genelinden anladığımız kadarıyla zaman zaman subjektif bir algıya da sahip olmuştur:

"Tarifini yazmak istediğim batıl inanca dayalı bir tıp muayenesini gözlemledim. Dalağından oldukça rahatsızlık çekmekte olan bir Yahudi'yi tedavi eden Türk bir doktorun hikâyesi. Doktor hastanın karnı üzerine bir kâğıt parçası yerleştirir. O kâğıt parçasını alıp bir ağaç dalına yapıştırır ve kâğıt büyüklüğünde kabuktan keser. Türkçe birçok söz sarf eder. Tören eşliğinde Yahudi'nin yanına gelir ve kestiği ağaç kabuğunu midesinin üzerine koyar.

²⁰ Eserin orijinalinde *Livre* (Kitap) şeklinde bir bölümlendirme yapılmıştır. Biz bu çalışmada *Kısım* olarak adlandırmayı tercih ettik.

²¹ Thomas and Chesworth, *Christian-Muslim Relations*, 706.

²² Baytop, *Türkiye'de Botanik*, 7.

²³ Bkz. makalenin sonunda yer alan Şekil 2.

²⁴ Belon, *Les observations de plusieurs*, 228.

²⁵ Ina Baghdiaz McCabe, *Orientalism in Early Modern France: Eurasian Trade, Exoticism and, Ancien Régime* (Oxford: Berg, 2008), 56.

Sonrasında da ağaç kabuğunu şöminenin üzerine asar. Ve Yahudi'ye 'bu ağaç kabuğu kuruduğu an sen iyileşeceksin' der."²⁶

Belon yukarıda bahsettiğimiz üzere İstanbul, Kahire ve Şam'da ecza dükkânlarını gözlemleme fırsatını bulmuştur. Özellikle İstanbul pazarında bulunan muhtelif ilaç ve tıbbi bitkileri tasnif eder ve Türklerin *Yabani Safran'a* (*Crocus sativus* L.) önem verdiği yönünde bir analiz yapar. Bu bitkiyi sadece kokusu açısından değil drog olarak -göze ve gözün görme gücüne faydasından dolayı- da sevdiklerini gözlemlemiştir.

Belon'un eserinin üçüncü kısmının onbeşinci başlığı şöyledir: "Cenkte kendilerini daha cesur kılmak için afyon yiyen Türkler hususunda şayan-ı takdir bir mevzu"²⁷. Bu başlık altında ilk cümle de şu şekildedir: "Şimdilerde Türkiye'de Akşehir, Karahisar, Isparta, Emetelinde (?) ile Paflagonya, Kapadokya ve Kilikya köylerinde üretilen afyondan gayrı zikre şayan herhangi bir şey göze çarpmaz"²⁸. Böylece, Belon, gözlemlediği bir diğer drog olan ve Haşhaş (*Papaver somniferum* L.) bitkisinin kapsüllerinin çizilmesiyle elde edilen *Afyon'u* anlatır. Belon, afyonu *Opium* şeklinde zikreder ve bu drogdan bahsederken, hem Türklerin niçin haşhaş bitkisine rağbet ettiklerine dair gözlemlerini, hem de afyonun vücutta bıraktığı fizyolojik etkilere dair malumatları aktarır. Belon'un, afyona ve haşhaşa müstakil bir bölüm ayırdığı görülmektedir. Bu konuda zikrettiği ilginç bir bilgi de şu şekildedir: "(Türkler) Köylerde yaptığımız gibi bu bitkiyi kırsal alanlara ekerler. Bu bitkiyi çok sevmekle beraber hiçbir Türk yoktur ki, hep yanında taşımaz. Bunu tüketmelerinin sebebi ise savaş zamanında tehlikeden daha az korkmaları ve bu maddenin kendilerini güçlendirdiğine inanmalarındır." Bunun yanı sıra afyonu deneyimledikten sonra kendisinde bıraktığı etkiyi de şu şekilde açıklar: "Ben kendi şahsi deneyimim neticesinde, uyurken rüya görme, zihnin bulanıklığı ve göğsün ısınmasından başka bir etki görmedim. En iyi afyon sarı, kuvvetli, acı ve o derece ki ağzı yakacak kadar sıcaktır. Bu, dört libre²⁹ ağırlığında paket olarak satılmaktadır."³⁰ Ayrıca bu bitkiyi Fransa'da eğer uygun şartlar sağlanırsa ve Anadolu'daki iklime uygun bir yer bulunursa kendilerinin de yetiştirebileceklerini düşünmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Belon'un eserindeki bölümlerin tam birer tercümesi bu çalışmaya eklenmemiş, onun yerine, Türkçe'ye tercüme edilen metinler italik olarak verilmiştir.

²⁶ Jean-Pierre Tricott, *Le Voyage en 1547*, 196.

²⁷ Orijinal başlık şu şekildedir: "Chose digne de grande admiration des Turcs, qui mangent l'opium pour se rendre plus hardis ala guerre." Belon, *Les observations de plusieurs*, 404.

²⁸ Orijinal metin şu şekildedir: "On ne peut obseruer chofe-qui semble plus digne de noter, que l'Opium qui est maintenant fait en Turquie, & principalement à Achara, Carachara, Spartade, Etemelinde, & és autres villes circonuoisines de Paphlagonie, Cappadoce, & Cilicie."

²⁹ Bir libre = 0,453 kg, 4 libre = 1.814 gram.

³⁰ Tricott, *Le Voyage en 1547*, 197.

Filistin³¹

Doğuya gelen her seyyah için dini açıdan önemli bir yer olan Kudüs kenti, hiç şüphesiz sadece hacıların merkezi değil meraklı gezginler açısından da uğrak bir mekân olma özelliği taşımaktadır. Bu merakı en iyi yaşayan gezginlerden birisinin de Pierre Belon olduğu aşikârdır. Bu hususta bazen *Judée* bazen de farklı bir yazımla *Iudée* (Yahudiye/ Yehuda) olarak zikrettiği bölge içerisinde Kudüs'ü de ele almıştır.

Belon seyahatnamesinin *De Plusieurs Arbres, Oiseaux, & Autres Choses Singulières, Produictes en la Terre de Palestine / Filistin Topraklarında Üretilen (Bulunan) Muhtelif Ağaçlar Kuşlar ve İlginç Şeyler* başlığı altındaki 78. bölümünde, Mukaddes Topraklar hakkındaki gözlemlerini aktarmaya başlar. Burada da yine yazarın oldukça meraklı ve sürekli öğrenme azminde biri olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz.

Bölümün girişinde, bir kervansarayda konakladıklarını ve burasının Filistin'in bereketli topraklarının başlangıcı olduğunu ileri sürer. Fakat aslında burada bir isimmiş gibi bahsettiği *Carbaschara* kelimesi, kervansaray kelimesinin Fransızca olarak iştirildiği şekilde yazımından ibarettir. Bu kervansarayın veya kalıntılarının günümüzde hangi noktada bulunduğu kesin olarak tespit edilmemiştir. Genel olarak Osmanlı topraklarında konaklarken kervansarayları tercih etmekte ve buraların betimlemelerine eserlerinde yer vermektedir. Belon adını vermediği bu kervansarayda kalırken yapının bazı özelliklerine değinmiştir. Mesela burada dikkatini çeken şeyin yani binanın mimari özelliği olan *revak* kısmının kullanımından ve özelliklerinden şöyle bahsetmektedir:

'...içlerinde bir avlu bulunuyor ve yolcular burada konaklayabiliyorlar. Bütün duvarlarda boylu boyunca revaklar³² var ve burada yağmur yağdığında veya geceleri barınabilir ve gündüzleri de şiddetli sıcaklardan korunabilirler.'

Kervansaray'a geldiklerinde binanın özellikleri yanı sıra etrafta gördüğü ağaçlar ve bitkileri de gözlemlediğini ve not ettiğini görmekteyiz:

"Kervansaraya geldiğimizde *Balanus myrepsica* (*Balanus myrepsica* Black, diğer adı *Moringa arabica* (Lam.) Pers.) adında bir ağaca denk geldik. Arabistan'dakilere kıyasla daha büyük bir ağaç ve *Bouleau* diye de bilinen huş (*Betula* sp.) ağacına benzettim. Bu ağacın yanında bol miktarda izmirotu (*Smyrnum olusatrum* L.) bulunuyordu. Tohumu da kişniş (*Coriandrum sativum* L.) gibi yuvarlaktır ve kokuludur. Kervansaraya yaklaşıncı uzaktan oldukça yeşil görünen ağaçlar bizi tereddüde düşürür. Cinsinin üzerine de karar veremedik çünkü dalları tepede buket gibi açılmış ve kalın gövdeliydi ve çok güzel gölgesi vardı. Yaprakları da birbirine yakın ve bitişikti ve akçaağaca (*Acer pseudoplatanus* L.) çok benziyordu. Bizim köylerimizdeki ceviz ağaçları gibi sıralanmış bir şekilde dikilmişlerdi."³³

Belon, eserinin aynı bölümünde *Thapsia*, *Ferula*, *Polium*, *Hastula Regia*, *Rhamnus*, *Halymus* gibi çeşitli bitki isimlerini bir çırpıda zikreder. Bunlardan *Thapsia* isimli bitki antik dönemde de bilinen bir bitkidir ancak, Doğu değil Batı Akdeniz bitkisidir. Dolayısıyla İsrail florasında da bu bitkinin kaydı bulunmadığından, kanaatimizce

³¹ Belon, *Les observations de plusieurs*, 308-310.

³² Metinde *porch* olarak geçmektedir.

³³ Belon, *Les observations de plusieurs*, 308.

Belon'un asıl gördüğü bitki *Ferula* cinsinden bir tür olmalıdır. Bu cinsin türlerinden *Ferula communis* L. İsrail'in güney kısımlarında Edom ve Negev (Necef) gibi bölgelerde yetişmektedir.³⁴ Bu noktada, günümüz İsrail florası ile XVI. yy Filistin topraklarının florasının özdeş olmayacağı, zamanla bitki örtüsünün değişmiş olacağı itirazı gündeme getirilebilir. Ancak, antik dönemde *Thapsia* olarak kayıtlara giren cinsin teşhisi tarih boyunca problem olmuştur. Ezcümle, Belon'u tashihle, *Thapsia* ismiyle kaydedilen bitkinin *Ferula communis* L. olabileceği sonucu çıkmaktadır. Bu bitkinin hemen ardından zikredilen *Ferula* ise muhtemelen, Gazze'nin güneyinde yayılış gösteren *Ferula sinaica* Boiss. türüdür, zira Belon'un bir sonraki bölümde Gazze'yi anlatıyor olması, güzergahın Gazze'ye doğru olduğu ihtimalini akla getirmektedir. *Polium* olarak kaydedilen bitki *Teucrium capitatum* L. olmalıdır. Halen bölgede geniş çaplı yayılış göstermektedir.³⁵ Belon'un *Hastula Regia* olarak verdiği bitki ise, *Asphodeline lutea* (L.) Rchb. olmalıdır. *Rhamnus* cinsinin günümüz İsrail florasında 5 farklı kaydı olduğundan, hangi türü olduğuna karar vermek kolay değildir. Yine Belon'un güneyden Gazze'ye doğru yürüdüğü dikkate alındığında, yayılış bilgilerinden ötürü *Rhamnus disperma* Boiss. türünde karar kılmak mümkündür. *Halymus* şeklinde kaydedilen bitkinin günümüzdeki ismi ise *Atriplex halimus* L.'tur.

Gazze³⁶

Belon, seyahatnamesinin *De la ville de Gazaro / Gazze Şehri Hakkında* başlığı altındaki 79. Bölümünde, Gazze'nin Yahudiye'nin (Iudee) ilk şehri olduğunu, etrafının surlarla çevrili olduğunu ve bölge sancağının yönetim merkezi olduğunu belirtir. Gazze'ye giderken geçtikleri yolların ağaçsız olduğunu anlatır. Fakat Gazze şehrinde, içinde İncir (*Ficus carica* L.), Zeytin (*Olea europaea* L.), Hünnap (*Ziziphus zizyphus* (L.) H. Karst.), Elma (*Malus sylvestris* (L.) Mill.), Nar (*Punica granatum* L.), Üzüm (*Vitis vinifera* L.), ve Palmiye (Hurma, *Phoenix dactylifera* L.) ağaçlarının bolca yetiştirildiği bahçeler bulunduğunu yazar. Gazze'deki hurma ağaçlarında meyvelerin Mısır ve Arabistan'dakilere göre geç olgunlaştıklarını yazar. Yaklaşık üç aylık bu gecikmenin sebebi olarak da Gazze bölgesinin Mısır ve Arabistan'dan biraz daha serin olmasını gösterir. Böylece, iklim farklılıklarının vejetasyona ve meyve takvimine etkisinin bir onaltıncı yüzyıl seyahatnamesinde Belon tarafından zikredildiğini görüyoruz.

Rama³⁷

Seyahatnamenin *De la ville de Rama / Rama Şehri Hakkında* başlığı altında kentin eski ve büyük bir kent olduğunu belirtir. Rama'ya giderken çeşitli güzel köylerden

³⁴ Avinoam Danin ve Ori Fragman-Sapir, "Flora of Israel Online." <http://flora.org.il/en/plants>.

³⁵ "Flora of Israel Online."

³⁶ Belon, *Les observations de plusieurs*, 310-311.

³⁷ Belon, *Les observations de plusieurs*, 311-312.

geçtiklerini söyleyen Belon, köylerde bolca baklagiller ekildiğini ve biraz da üzüm yetiştirildiğini belirtmektedir. Belon ayrıca, Rama'da ikinci bir Akasya (*Acacia paradoxa* DC.) türü ile çalı görünümlü bir bitki bulunduğunu ve bu bitkinin mürsafi (*Commiphora myrrha* (Nees) Engl. veya *Commiphora abyssinica* (O. Berg) Engl.) zannedildiğini belirtir. Bu noktada, *Acacia paradoxa* olarak türü tayin etmemizin gerekçesi, Belon tarafından bu akasyanın mürsafiye form ve görünüş açısından benzetilmesi, yapraklarının biraz daha geniş olduğunun ifade edilmesi, ayrıca "acacia altera," "diğer bir akasya" olarak nitelendirilmiş olmasıdır.

Kudüs³⁸

Belon, Kudüs'ten *De Ierusalem, qui est situé entre montagnes / Dağların arasında yer alan Kudüs Üzerine* başlığı ile başlayan bölümde bahseder. İlk cümlesinde Kudüs yöresinin biyoçeşitliliğine dair bir vurgu bulunmaktadır: "Buranın dağları o kadar çok ağaç, yabani ve aromatik bitki barındırır ki ancak Girit'teki İda dağı ile mukayese edilebilirler." Ardından Belon bölgede gelişen bitkileri dağlık arazilerdeki ağaçlar ve otlar olarak ikiye ayırır ve şu isimleri sıralar: *Andrachnes* (*Andrachne telephioides* L.), *Picées* (Bu bitki ismi dolayısıyla *Picea abies* (L.) H. Karst. olmalıdır. Muhtemelen Belon'un Avrupa kıtasında gördüğü bir Çamgiller türüdür. Ancak İsrail florasında böyle bir kayıt bulunmamaktadır. Bu ağaca en yakın bitki, *Pinus halepensis* Mill. olarak kayıtlara geçen Halep Çamı olabilir), *Aria* (Bu bitki ismi dolayısıyla *Quercus ilex* türüdür, ancak İsrail florasında kaydı bulunamamıştır. Bölgeye ait bir tür olan *Quercus libani* G.Olivier (Lübnan Meşesi)³⁹ şeklinde teşhis edilebilir Chesne verd (*Quercus calliprinos* Webb), *Terebinthes* (*Pistacia terebinthus* L.), *Lentisques* (*Pistacia lentiscus* L.), *Cistus* ve *Ledon* (*Cistus creticus* L. her ikisi de aynı tür olmalıdır. Zira bu bitkiden elde edilen drog *ladan* veya *labdanum* adıyla antik dönemden bu yana bilinmektedir), *Tymbra* veya farklı bir transkripsiyon ile *Timbra* (*Thymbra spicata* L.), *Smilax aspera* (*Smilax aspera* L.), *Maron* (*Aesculus hippocastanum* L., İsrail florasında kayıtlı değildir), *Origanum heracleoticum* (*Origanum vulgare* L.), *Tragoriganum* (*Sideritis perfoliata* L.), *Savgers* (*Salvia* L. cinsinin bir türü), *Stachis* (*Stachys* L. cinsinin bir türü), *Rue sauvage* (*Ruta chalepensis* L.), *Asphaltites trifolium* (*Trifolium* L. cinsinin bir türü), *Cyclaminus* (*Cyclamen persicum* Mill.), *Umbilicus* seu *cotyledon* (*Umbilicus intermedius* Boiss.), *Thymus* (*Coridothymus capitatus* (L.) Rchb. Solms), *Hyssope savuage* (*Hyssopus officinalis* L.).

Böylece Belon'un seyahatnamesinde Filistin toprakları ile ilgili birkaç bölüm daha bulunsa da, bu bölümlerde konumuzla ilgili bitki ismi kaydına rastlanmaz. Netice itibarı ile Belon'un eserinden günümüz bitkibilim bakışıyla çıkardığımız bitki tür ve cins sayılarını sondaki Tablo 1'de verildiği üzere gruplamak mümkündür. Buna

³⁸ Belon, *Les observations de plusieurs*, 312-313.

³⁹ Kaderin bir cilvesi olarak, bu ağacı tescil eden Guillaume-Antoine Olivier, 1756 – 1814 yılları arasında yaşamış, Osmanlı topraklarını gezmiş ve "Voyage dans l'empire Othoman, l'Égypte et la Perse, fait par ordre du gouvernement, pendant les six premières années de la république" isimli bir eser bırakmış olan bir başka Fransız tabiat bilimcidir.

göre, Belon'un ele aldığı şekliyle Filistin'den 8 tür, Gazze'den 7 tür, Rama'dan 2 tür, Kudüs'ten de 17 tür ve 3 cins olmak üzere toplamda 36 bitki teşhis etmiş bulunmaktayız. Bu rakamlara göre, en son bölümde ele alınan Kudüs ve civarı, bitki biyoçeşitliliği bakımından XVI. yy.'da, önceki bölümlerde zikredilen Filistin, Gazze ve Rama bölgelerinin toplamından daha zengindir. Yine aynı tabloya göre, hem Gazze'de hem de Rama'da olmak üzere iki kez zikredilen *Vitis vinifera* L. (asma) bitkisi hariç, bütün bitkiler birer kez zikredilmişlerdir. Bu çalışma kapsamında ele aldığımız Filistin, Gazze, Rama ve Kudüs başlıkları altında Belon, her bitkinin ismini yalnızca bir kez zikreder. Bu durum bize Belon'un önemli veya ilginç gördüğü bitkilerden eserinde kısaca bahsedip geçme niyetinde olduğunu düşündürmektedir.

Pierre Belon du Mans ismi, kardinal hesabına çalışan bir seyyahattan çok bir doğa bilimci olarak kaleme aldığı kitaplar sayesinde tarihte yer edinir. Seyahati sonunda bitkibilime ilgisi o kadar artmıştır ki, başta eczacı-bitkibilimci olan Belon, Doğu ziyaretinden sonra İtalya'da (1551) bir de tıp öğrenimi görür. Dönemin siyasal durumundan yararlanarak Abbaye de Saint-Germain-des-Près manastırında tıp öğrenimini tamamlayıp 1560 yılında üstün başarıyla mezun olur⁴⁰.

Sonuç

Avrupa'ya döndüğünde oldukça rağbet bulan ve kısaca Les Observations olarak bilinen eseri, genelde Osmanlı toprakları özelde de Filistin bölgesinden bahseden eserler arasında ayrı bir öneme sahiptir. Diplomatik vazife çevresinde gerçekleştirdiği bu gözlemlene çabası ve tuttuğu notları açısından oldukça başarılı karşılanmaktadır. Çalışmamızda Belon'un bu eserini ele almamızın en önemli sebebi, Filistin yöresi bitkileri üzerine ilk matbu eser olmasıdır. Bununla birlikte, hemen belirtmek gerekir ki, eserin çalışmamızda ele alınan bölümlerinde Belon, bitkilerin tıbbî, zirai ve ya ekonomik önemlerinden bahsetmez, hatta burada ismi verilen bitkilerin dönemin ve yörenin halkı tarafından nasıl ve niçin kullanıldığı gibi konulara değinmez. Dolayısı ile çalışmamız öncelikle ve özellikle 'sistematik botanik' adıyla bilinen, bitkilerin türleri, tür sayıları, sınıflandırılmaları ve kayıtları ile uğraşan bitkibilim dalı ile ilgilidir.

Bu bağlamda, bitkibilim açısından varılacak birkaç sonuçtan ilki, eserde bitki isimlerinin Avrupa'da yaygın olduğu üzere Latince olarak değil, çoğunlukla Fransızca karşılıklarının verilmiş olmasıdır. Bu sebeple, terimler üzerinden gidilecek bir teşhis çalışması sıkıntılı olabilir, zira Belon'un isimlendirmesi aslında dönemin Avrupa coğrafyasına ait olup, ziyaret ettiği bölgelerde özellikle Filistin dolaylarında aynı bitkilerin farklı türleri dolayısıyla farklı isimlerinin olabileceği ihtimalini göz ardı etmektedir. Konu üzerinde ileri çalışmalar yapacak yazarların bu konuya özellikle dikkat etmesi gerekmektedir. İkinci husus, olarak Belon, eserinde bitki isimlerine yer verir ancak özellikle konu Filistin coğrafyasındaki bitkiler olduğunda, bu bitkileri tanımamıza yarayacak deskriptif bilgiler aktarmaktan kaçınır. Eseri bir

⁴⁰ M Wong, "Pierre Belon," *Dictionnaire biographique scientifique* ed. C.C. Gillispie (New York: Fils de Charles Scribner, 1970), 595-596.

seyahatname hüviyetinde olduğundan, görece az resim / çizim ihtiva etmektedir. Hatta Filistin topraklarındaki bitkilerle ilgili hiçbir çizime yer verilmemiştir. Son olarak, tarihi verilere göre Belon'un hangi aylarda Filistin yöresini gezdiği net olarak bilinmemektedir. Yalnızca -bölge ile ilgili olarak- 29 Ekim 1547 günü Kahire'de, 8 Kasım 1547 günü de Kudüs'te bulunduğunu yazar. Buna rağmen, eserde ismi zikredilen yöre bitkilerinin çiçek açma dönemleri diğer bir deyişle, bir seyyahın dikkatini en iyi çektikleri dönem, Nisan – Haziran arası özellikle Mayıs ayıdır. Bu noktadan hareketle Belon'un 1548 yılı Mayıs ayını bölgede geçirdiğini öne sürebiliriz. Bununla birlikte bu tarihlendirmemizin eserin kalan bölümleri ile ters düştüğünü ve daha detaylı bir çalışma ile doğru zaman aralığının tespit edilebileceğini belirtmemiz gerekmektedir.

Osmanlı topraklarını ziyaret eden bir kardinal eczacısı olarak bilinen Belon'un bu çalışmada ele alınan eseri, Doğu Akdeniz ülkelerinin bitki ve hayvan zenginlikleri üzerine ilk bilimsel eser kabul edilmektedir⁴¹. Belon, aynı zamanda Guillaume Rondelet (1507 - 1566) ve Conrad Gesner (1516 – 1565) ile birlikte XVI. yy tabiat bilimlerinde öne çıkmış en meşhur beş isim arasında sayılmaktadır⁴². Dolayısıyla, son söz olarak, karşılaştırmalı bitkibilim tarihi çalışmaları bakımından Pierre Belon du Mans'ın seyahat ve gözlemlerinin özellikle Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı topraklarının incelenmesi açısından ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmemiz gerekir.

⁴¹ Zeki Tez, *Biyolojinin Kültürel Tarihi*, 88-90.

⁴² Gudger, "The Five Great Naturalists," 23-24.

Kaynakça

- Baytop, Asuman. *Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Tubitak yayınları, 2004.
- Belon, Pierre. *Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays étrangers*. Paris, 1588.
- Chareyron, Nicole, W. Donald Wilson. *Pilgrims to Jerusalem in the Middle Ages*. New York: Columbia University Press, 2005.
- Chesneau, Jean. *d’Aramon Seyahatnamesi: Kanuni devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya*. Çev. Işıl Erverdi, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Chesneau, Jean. *Le voyage de Monsieur d’Aramon, Ambassadeur Pour le Roy en Levant*. Paris: Ernest Leroux, 1887.
- Danin, Avinoam, Ori Fragman-Sapir. “Flora of Israel Online.” <http://flora.org.il/en/plants>.
- Eyice, Semavi. “Pierre Belon.” *DİA*, 5: 425-426.
- Gudger, Eugene Willis. “The Five Great Naturalists of the Sixteenth Century: Belon, Rondelet, Salviani, Gesner and Aldrovandi: A Chapter in the History of Ichthyology.” *ISIS* 22, no. 1 (1934): 21-40.
- Husemann, Theodor. “Cordus, Valerius.” *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*, 4, Leipzig: Duncker & Humblot, 1876.
- McCabe, Ina Baghdiatz. *Orientalism in Early Modern France: Eurasian Trade, Exoticism, and Ancien Régime*. Oxford: Berg, 2008.
- Morren, Edouard. *A la memoire de Pierre Belon, du Mans, 1517-1564*. Boverie: A La Direction Générale, 1885.
- Morton, Alan. *History of Botanical Science: An Account of the Development of Botany from Ancient Times to the Present Day*. London: Academic Press, 1981.
- Noonan, F. Thomas. *Pilgrimage Travel in the Age of Discovery*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2007.
- Rouillar, D. Clarence. *The Turk in French History, Thought and Literature (1520-1660)*, 2 vols. Toronto: Etudes de Litterature Etrangère et Comparée, 1938.
- Sauneron, Serge. *Voyage en Egypte de Pierre Belon du Mans 1547*. Caire: Institut Français d’Archeologie Orientale, 1970.
- Tez, Zeki. *Biyolojinin Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları, 2008.
- Thomas, David, John Chesworth, Andrew Newman, Douglas Pratt, Stanislaw Grodz. *Christian-Muslim Relations: a Bibliographical History*, vol. 6: *Western Europe (1500-1600)*. Boston: Brill, 2014.

Tricot, Par Jean-Pierre. "Le voyage en 1547 à Stamboul du médecin naturaliste Pierre Belon du Mans." *Histoire Des Sciences Médicales* XXXVIII, vol. 2 (2004): 191-198.

Von Sachs, Julius. *History of Botany (1530 - 1860)*. Oxford: Clarendon Press, 1890.

Wong, M. "Belon, Pierre," ed. C.C. Gillespie. In *Dictionary of Scientific Biography*, vol. 1. New York: Charles Scribner's Sons (1970): 595-596.

Şekiller ve Tablolar

Şekil 1. *Les Observations* Kitabının Kapağı

Şekil 2. *Les Observations*, Sinameki Ağacı

Tablo 1. Bitkilerin Bilimsel İsimleri ve Kaydedildikleri Kentler.

	Bitkilerin Bilimsel İsimleri	Kentler			
		Filistin	Gazze	Rama	Kudüs
1	<i>Acacia paradoxa</i> DC.			1	
2	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.				1
3	<i>Andrachne telephioides</i> L.				1
4	<i>Asphodeline lutea</i> (L.) Rchb.	1			
5	<i>Atriplex halimus</i> L.	1			
6	<i>Balanus myrpesica</i> Blackm.	1			
7	<i>Cistus creticus</i> L.				1
8	<i>Coridothymus capitatus</i> (L.) Rchb. Solms				1
9	<i>Cyclamen persicum</i> Mill.				1
10	<i>Ferula communis</i> L.	1			

11	<i>Ferula sinaica</i> Boiss.	1			
12	<i>Ficus carica</i> L.		1		
13	<i>Hyssopus officinalis</i> L.				1
14	<i>Malus sylvestris</i> (L.) Mill.		1		
15	<i>Olea europaea</i> L.		1		
16	<i>Origanum vulgare</i> L.				1
17	<i>Phoenix dactylifera</i> L.		1		
18	<i>Pinus halepensis</i> Mill.				1
19	<i>Pistacia lentiscus</i> L.				1
20	<i>Pistacia terebinthus</i> L.				1
21	<i>Punica granatum</i> L.		1		
22	<i>Quercus calliprinos</i> Webb				1
23	<i>Quercus libani</i> G.Olivier				1
24	<i>Rhamnus disperma</i> Boiss.	1			
25	<i>Ruta chalepensis</i> L.				1
26	<i>Salvia</i> sp.				1
27	<i>Sideritis perfoliata</i> L.				1
28	<i>Smilax aspera</i> L.				1
29	<i>Smyrnum olusatrum</i> L.	1			
30	<i>Stachys</i> sp.				1
31	<i>Teucrium capitatum</i> L.	1			
32	<i>Thymbra spicata</i> L.				1
33	<i>Trifolium</i> sp.				1
34	<i>Umbilicus intermedius</i> Boiss.				1
35	<i>Vitis vinifera</i> L.		1	1	
36	<i>Ziziphus zizyphus</i> (L.) H. Karst.		1		
Toplam		8	7	2	20